

Postgroeipolitiek

Interview met Tim Jackson en Giorgos Kallis door Riccardo Mastini

De Postgroeiconferentie van 2018 in het Europees Parlement¹ was een mijlpaal in de geschiedenis van het postgroeidebat, dat zich tot dan hoofdzakelijk had afgespeeld in academische kringen. In dit uitvoerig interview bespreekt Riccardo Mastini met Giorgos Kallis en Tim Jackson, twee belangrijke postgroeidenkers op die conferentie, wat de mogelijkheden en uitdagingen zijn als we ons een wereld verbeelden voorbij de groei.

Giorgos Kallis focust als milieuwetenschapper op ecologische economie, politieke ecologie en waterbeleid. Hij doceert politieke ecologie en ecologische economie aan de Autonome Universiteit van Barcelona en is mederedacteur van *Degrowth: A Vocabulary for a New Era* (2014), een boek dat Denktank Oikos vertaalde i.s.m. uitgeverij Jan Van Arkel tot *Ontgroei: een vocabulaire voor degrowth in een nieuw tijdperk*.

Tim Jackson een Brits ecologisch-econoom en hoogleraar Duurzame Ontwikkeling aan de Universiteit van Surrey. Hij is tevens directeur van het Centre for the Understanding of Sustainable Prosperity (CUSP). Hij publiceerde onder meer *Prosperity Without Growth* (2009 and 2017), dat Denktank Oikos in vertaling in 2010 uitbracht als *Welvaart zonder Groei* i.s.m. uitgeverij Jan Van Arkel.²

Riccardo Mastini: We praten op deze conferentie in het Europees Parlement over postgroei met academici zoals u, maar – wat eerder verrassend is – ook met ambtenaren van de Europese Commissie en MEP's (Europese Parlementsleden). Hoever staat het vandaag volgens u, doorgewinterde denkers over een wereld na de groei, met de inspanningen om ons een wereld zonder groei te verbeelden?

Tim Jackson: Het blijft een moeilijk debat, maar minder moeilijk dan voorheen. Het is boeiend om er een historische blik op te werpen, te beginnen met Robert Kennedy's speech aan de Universiteit van Kansas in 1968. In die speech betwistte Robert Kennedy niet enkel het bnp als maatstaf, maar hij had het ook over wat het leven de moeite waard maakt en over wat we onder maatschappelijke vooruitgang verstaan. Die speech is betekenisvol om zijn filosofische en sociale gehalte en zijn visie van een ander soort maatschappij. In de vijftig jaar tussen die speech en vandaag is er veel veranderd, ook wat het meten betreft. De Commissie Stiglitz publiceerde haar rapport over het meten van sociale vooruitgang in 2009, wat praktisch samenviel met de financiële crisis. Rond diezelfde tijd ontstond ook de ontgroebeweging. De voorbije tien jaar hebben de discussies zich verrijkt en verdiept, raakt de burgermaatschappij er almaar meer bij betrokken en voelt ook het publiek zich meer aangesproken.

Toch raakt het debat nog niet echt vlot tot bij de oren van de politici, maar het begint te veranderen. Toen ik tien jaar geleden *Welvaart zonder groei* schreef, rapporteerde ik aan de Britse Premier. Maar de Britse regering in haar geheel wilde er niet van weten. Het rapport werd te ongemakkelijk bevonden en het kwam op het verkeerde moment. Het was immers een aanvechting van de taak waar ze mee bezig waren, namelijk de

groei weer op dreef helpen na de financiële crisis. Vandaag kun je die gesprekken echter wel hebben in het parlement. De verdienste van wat we vandaag gedaan hebben tijdens deze door Philippe Lamberts georganiseerde conferentie is dat we in een parlementaire omgeving ruimte geschapen hebben voor dat debat over een op groei gebaseerde economie en over een postgroeivisie.

Riccardo Mastini: Hoeveel vooruitgang heeft ‘ontgroei’ als gedachtestroom geboekt bij het aansteken van een breder maatschappelijk debat?

Giorgos Kallis: Telkens als ik mijn Twitter-klankbord en mijn academische omgeving verlaat, word ik eraan herinnerd dat er nog een lange weg te gaan valt en we nog maar net een opening gemaakt hebben voor debatten over groei en ontgroei. Ik put wel kracht uit het feit dat we almaar meer en almaar betere kennis produceren en meer mensen bij ons onderzoek betrekken. We tonen niet enkel aan dat we ecologische grenzen overschrijden, maar we zoeken ook naar de alternatieven. De jongere geesten die aan het ontgroeidiscours deelnemen zijn enthousiast en brengen frisse ideeën aan. Op de ontgroei-conferenties zie ik veel energie en nieuwe mensen — zowel onderzoekers als activisten — die hun lichaam in de weegschaal gooien om het ontginnen van fossiele brandstof een halt toe te roepen en die intussen ernstig nadenken over een alternatieve levenswijze en over de politiek die ons daar naartoe moet voeren. In de politieke context zijn een aantal kleine veranderingen hoopgevend. Ik verneem bijvoorbeeld dat de belangrijkste oppositie in het Verenigd Koninkrijk, de Labourpartij, zich openstelt voor een verhaal dat niet om groei draait, en dat jongeren in de Amerikaanse Democratische Partij Bernie Sanders steunen als hij eco-sociale ideeën bespreekt. Ik zie dus potentiële openingen.

Of dat een zodanige opening is dat een politiek kandidaat of een sociale beweging een prioriteit maakt van ontgroei? Neen, ik heb nooit gedacht dat ontgroei een beweging zou worden zoals de arbeidersbeweging, waarbij politieke partijen pleiten voor ontgroei en verkozen worden op ontgroeiplatforms. Een geslaagde politieke beweging zal over heel wat verschillende aspecten van sociale rechtvaardigheid en economische

transformatie gaan, niet enkel over ontgroei. Wat ik beoog, is dat ontgroei-ideeën opgepikt worden door bredere sociale en politieke bewegingen en tot het gezond verstand gaan behoren voor veel mensen, eventueel zelfs voor machthebbers.

Wat ik beoog, is dat ontgroei-ideeën opgepikt worden door bredere sociale en politieke bewegingen en tot het gezond verstand gaan behoren voor veel mensen.

In zekere zin zijn we slechter af dan in de jaren '70, maar anderszins zijn we nu beter af. In de vroege jaren '70 was Sicco Mansholt de voorzitter van de

Europese Commissie. Hij had *Grenzen aan de groei* gelezen en hij riep zelfs op tot nulgroei in Europa. In de VS stond Jimmy Carter ook open voor de idee dat er grenzen waren aan de groei en voor de noodzaak van een soberder levenswijze. Maar na de tweede oliecrisis en de recessie die erop volgde, maakte Ronald Reagan korte metten met Carter en verwees hij elk idee van grenzen naar de prullenmand zodat dit in de jaren '80 compleet van de politieke radar verdween. Zelfs de Groenen draaiden bij met 'duurzame ontwikkeling' en 'ecologische modernisering', hoewel dat uiteraard nergens toe leidde. Terwijl ontgroei zich vandaag nog niet echt tot in de beleidsfeer heeft

opgewerkt, is de basisbeweging ervoor groter en die zal het niet opgeven. Het debat werd zelfs tijdens de financiële crisis levendig gehouden en het zal nog aanwakkeren.

Riccardo Mastini: Is de opkomst van het rechtse neoliberalisme geen bedreiging voor deze vooruitgang en het potentieel van de ontgroeibeweging?

Giorgos Kallis: Je kunt vandaag makkelijk pessimist zijn. Hier in het Europees Parlement hebben we een redelijk debat met mensen die zich over de klimaatverandering zorgen maken, hoewel ze misschien groene groei nog altijd voor mogelijk houden. Maar hoe zit het met hen die openlijk de klimaatverandering ontkennen en koste wat het kost voor groei blijven gaan ten voordele van de rijken? Trump en al die zeer rechtse regeringen in de wereld vormen een tegenbeweging van klimaatontkenning en groei-drang. Daaronder reken ik Polen, Hongarije, de Filippijnen, India, Turkije, Australië en nu ook Brazilië. Er worden straffeloos milieuactivisten vermoord en terrorismewetten worden gebruikt tegen milieuprotesten. We hebben bescheiden openingen om ontgroei en eco-socialisme te bespreken, maar er is ook een verharding en een versnelling van de tegenpool gaande en dat is beangstigend.

Riccardo Mastini: Tim, jouw boek kwam uit tijdens de financiële crisis toen iedereen wanhopig naar herstel en nieuwe groei streefde. En vandaag, als we kijken naar de economie van de VS onder Donald Trump, dan is groei helemaal terug. Dat gaat ten koste van het milieu, van de openbare financiën en de arbeidsrechten, maar groei aanvechten blijft moeilijk. Wanneer is het makkelijker om het over groei te hebben: als die er is of als die er niet is?

Tim Jackson: Net voor de financiële crisis, toen we beslisten om het onderzoek uit te voeren dat later *Welvaart zonder groei* werd, praatte ik met een van Gordon Browns adviseurs bij de Schatkist en hij zei me: 'Eigenlijk denk ik dat we weten hoe groei functioneert. We weten hoe we groei moeten aanhouden. De inflatie is stabiel. De overheidsfinanciën zijn stabiel. De schuld ligt lager dan 40 procent. Dit is een goed moment om te praten over een economie die niet meer op groei gebaseerd is.' Ach, we hadden natuurlijk niet door hoe groei functioneert. We kenden de zwakke plekken niet die achter de bnp-groei opdoken onder de vorm van schuld, de scheiding tussen arm en rijk, tussen degenen die rijkdommen bezitten en deze die met de schulden zitten. Het waren deze zwakke plekken die het hele systeem onderuithaalden.

De economie kelderde zichzelf en indertijd dacht ik dat het toeval was, dat ze kelderde omdat wij geen aandacht gaven aan de juiste dingen. Maar achteraf denk ik dat het om iets veel fundamenteleers ging en dat we de groei werkelijk van binnenuit onderuithaalden. Want het was net de financiële architectuur van dat hele op groei gebaseerde systeem dat de kredietverlening motiveerde, de grote soepelheid van het monetair beleid en het uitbreiden van de balansen tot ze instabiel werden. De 'groei-fetisj' bezorgde ons toen de crisis en nu vandaag de motivatie om te praten over wat er zou kunnen gebeuren als we niet langer het op groei gebaseerde systeem aanhangen.

Daarom is het nu het moment om het over postgroei te hebben. Het gaat niet enkel over

***Het gaat niet enkel over milieugrenzen,
het is het op groei gebaseerde systeem
zèlf dat op zijn eigen grenzen stuit.***

milieugrenzen, het is het op groei gebaseerde systeem zelf dat op zijn eigen grenzen stuit. Daar komt het dysfunctionele dat we nu meemaken vandaan. Het begint te dagen in de hoofden van de gezaghebbende economen dat de groei die we haalbaar achtten enkel op niet-duurzame manieren werd bereikt — het heeft niet alleen met de klimaatverandering en de CO₂-uitstoot te maken, maar ook met de financiële structuren.

Riccardo Mastini: Zelfs nu de contradicties van groei almaar duidelijker blijken, is het niet zo dat postgroei toch niet aanslaat eenvoudigweg omdat er geen enkele sociale actor belang bij heeft?

Tim Jackson: Het klinkt redelijk om te stellen dat er geen sociale actor belang heeft bij postgroei, maar enkel als je het heel simplistisch benadert. Als je denkt dat we tegen de rijken zeggen: ‘Sorry mensen, maar jullie gaan niet meer zo rijk zijn als vroeger’ en tegen de armen: ‘Sorry, maar het doorsijpeleffect werkt niet meer’, dan is het duidelijk dat noch arm noch rijk gaat kiezen voor een postgroei-economie. Je kunt het echter ook anders bekijken. De ongelijkheid tussen arm en rijk, de instabiliteit die ongelijkheid met zich meebrengt, en de verdere instabiliteit van een financieel systeem dat erop gericht is groei aan te zwengelen tegen fundamentele krachten als verminderde arbeidsproductiviteit in, zullen uiteindelijk gewoon het hele systeem en zijn beleid destabiliseren. En dan ga je je realiseren dat elke sociale actor belang heeft bij postgroei.

Riccardo Mastini: Maar als je een blik werpt op verschillende politieke partijen in Europa, over de gehele linie, dan slaat postgroei niet echt aan.

Giorgos Kallis: Dat klopt, maar het betekent niet dat het onmogelijk is. Sommige Groene en radicaal Linkse partijen promoten een postgroei-beleid. Barcelona en Comú, de lokale partij die het stadsbestuur van Barcelona leidt, is een goed voorbeeld. Het woord ‘groei’ kwam niet één keer voor in hun verkiezingsprogramma en toch hebben ze gewonnen. Het is uiteraard makkelijker voor een lokale partij die een veel kleinere verantwoordelijkheid draagt voor de economie dan voor de nationale top. Toch houd ik het niet voor onmogelijk dat een eventuele groenlinkse politieke beweging of coalitie het kan vermijden om over groei te praten of een ‘welvaart-zonder-groei-programma’ kan voorleggen. Heel wat linkse en groene kiezers willen niet meer horen van groei. Of zo’n coalitie de verkiezingen kan winnen of, als ze wint, een daling van het bnp zou overleven, is een moeilijker vraag.

Tim Jackson: Het Deense *Alternativet*, dat goed vertegenwoordigd is in het Parlement, is heel expliciet over zijn afkeer van groei. De Groenen, althans zeker in het Verenigd Koninkrijk, hebben nu postgroei geaccepteerd. Maar het is lastig. Het enige wat het minder lastig zou maken, is dat er helemaal geen groei meer zou zijn, wat wel eens de nieuwe realiteit zou kunnen zijn.

Riccardo Mastini: Als we uitzoomen van de nationale politiek, wat zou dan een postgroeiwereld betekenen voor het internationale systeem, waar staten met elkaar handel drijven en concurreren?

Giorgos Kallis: Dat is de vraag waarover we het minst hebben nagedacht in de ontgroei-beweging, omdat die het moeilijkst is. Ons denken neigt zich te richten op de manier waarop één natie zonder groei stabiel zou kunnen worden. Maar het is juist dat we in

een geglobaliseerde economie leven die door concurrentie wordt gekenmerkt. Handel is niet het eerste wat me bezighoudt; ik denk meer na over internationale competitie en geopolitiek. De geopolitiek heeft zijn eigen logica. De militaire machtsdynamiek en economische dominantie spelen zich af volgens een competitie logica die anders is dan die van de kapitalistische concurrentie. Vladimir Putin wil een invloedssfeer die Rusland toelaat zijn olie te exporteren en zijn economie te versterken. China wil de Belt Road aanleggen. De VS wil de olievoorraden controleren. Er ontstaan grote groeidynamieken uit deze competitie, die tegelijk een competitie is voor militaire dominantie. Denken dat deze machtsdynamiek vanzelf zal wegebben, is misschien wat al te romantisch.

Denk even aan Griekenland, en het andere probleem blijkt te zijn dat het in een geglobaliseerde wereld moeilijk is om je eigen weg te gaan. Stel je een scenario voor waarin een regering van een klein land macht verwerft en zegt: 'Weet je wat? We interesseren ons niet voor groei en we gaan proberen het zonder te doen.' De volgende dag verlaat het buitenlandse kapitaal het land, en een destabiliserende sneeuwbal gaat aan het rollen, met bevroren investeringen, stijgende intrestvoeten op schuld, en kapitaalvlucht. De economie beheren om één procent minder bnp te krijgen, is in theorie misschien niet zo moeilijk, maar de impact van de secundaire effecten kun je makkelijk onderschatten. Griekenland had weinig speling, gezien zijn openbare schuld en zijn behoefte aan leningen. Het had natuurlijk kunnen weigeren te betalen, maar dat zou dan weer andere lastige repercussies gehad hebben.

Vooraf binnen de Europese Unie kan geen enkel land meer op zichzelf handelen, ook al zou het willen. Willen we dat de ontgroeï- of de postgroeitransitie start, dan zal dat moeten gebeuren in een van de kernlanden: de VS, Duitsland, Engeland. Postgroeibeleid moet wortel schieten in landen die op mondiaal niveau de politieke macht hebben om de dingen anders aan te pakken terwijl ze zichzelf economisch beschermen.

Riccardo Mastini: Wat voor rol heeft de Europese Unie in dit verband te spelen?

Giorgos Kallis : De Europese Unie is een heel groot vraagteken. In de Europese Unie spelen vooral machtsverhoudingen. Op dit ogenblik zijn haar beleidslijnen en constitutionele beperkingen afgestemd op competitie, groei, en zogezegde innovatie. Maar aan het eind van de rit volgt de Europese Unie wat de machtige staten binnen de Unie willen. Als Duitsland en Frankrijk zich in een bepaalde richting bewegen, dan beïnvloedt dat de rest. Op dit moment is de EU een obstakel als we aan postgroeibeleid denken. Een genationaliseerde transportsector strookt niet met de Europese concurrentieregels, bijvoorbeeld. Voor sommige beleidslijnen die wij voorstaan, heb je meer openbare en minder private sector nodig en dus is er een duidelijke clash met de koers die de EU vaart. Verder bestaan er binnen de Euro bepaalde verplichtingen om te garanderen dat de economieën afgestemd zijn op groei en bestuurd worden volgens neoliberale principes. De Troika verplichtte Griekenland om flexibeler werkuren in te voeren en weekendwerk toe te laten. Denk je dat ze zich ooit gaan verzoenen met werktijdverkorting?

Riccardo Mastini: Tim, wat voor beeld heb jij van een leven in een postgroeiereld? Wat zijn de hoofdkenmerken van een postgroeimaatschappij?

Tim Jackson: Er zijn kansen voor een rijkere, gezelliger, meer altruïstische en meer egalitaire samenleving; een samenleving die rechtvaardiger, meer bevredigend en creatiever is. Het is een wereld die er niet per se uitziet als *News from Nowhere* van William Morris (een klassieker uit 1890 waarbij utopisch socialisme verbonden werd met zachte science fiction, *noot van de vertaler*) maar hij heeft er wel wat kenmerken van. De mensen zijn in die samenleving geïntegreerd, en werken hoort bij deelnemen aan die samenleving. Maar kwaliteit en creativiteit, niet productiviteit en output, zijn de waarden waarop de taken van de mensen berusten. Het is een plek waar de kansen om als menselijke wezens te floreren erg verschillen.

Bij de kapitalistische economie en de democratieën van ontwikkelde economieën denken we vanzelf aan vrijheid, maar dat is een bijzonder soort vrijheid: het is de vrijheid om te kiezen uit verschillende producten op het schap in de supermarkt; de vrijheid om te doen wat we maar willen in onze vrije tijd ongeacht de impact die dat heeft op het milieu; of de vrijheid om over te stappen naar een destructievere of invloedrijkere job in onze carrière. Bij het realiseren van dat soort vrijheden, hebben we op andere beknot: de vrijheid om voor elkaar te zorgen, om met mensen om te gaan, om tijd te hebben voor contemplatie, om aan onszelf te werken, of de vrijheid om een vol en creatief leven te leiden dat gesteund wordt door onze samenleving en gemeenschap.

Waarschijnlijk verwacht je van mij een antwoord op vragen als 'Zal ik dan nog een mobieltje hebben?' Eerlijk gezegd, ik heb daar geen antwoord op. Ik vermoed van wel. Want die technologie stelt ons in staat om te communiceren, te gedijen, informatie te

vinden, onszelf te ontwikkelen. Maar ons idee van wat het betekent om te leven en te leren zal niet ingeperkt worden door de opvatting dat we bepaalde dingen enkel kunnen dankzij technologie. In plaats daarvan zullen we een andere vrijheid terugwinnen: die om aan de wereld opnieuw magie te verlenen en een nieuwe impuls aan ons vermogen om menselijke wezens te zijn.

In plaats daarvan zullen we een andere vrijheid terugwinnen: die om aan de wereld opnieuw magie te verlenen en een nieuwe impuls aan ons vermogen om menselijke wezens te zijn.

Riccardo Mastini: Groei lijkt de gemene deler te zijn doorheen het hele politieke spectrum, van liberalen en socialisten tot conservatieven en zelfs sommige groenen. Het belang van groei vinden we al terug in de Verlichting. Waarom is groei zo'n gemeenschappelijk en heilig doel dat al eeuwenlang onze verbeelding vorm geeft?

Giorgos Kallis: Eenvoudig gesteld: groei stabiliseert het kapitalisme. Het kapitalisme is een systeem dat gebaseerd is op een groeilogica. Er worden winsten gemaakt en die worden geïnvesteerd om nog meer winst te maken. Het is het enige expansieve sociaal-economische systeem in de geschiedenis van de mensheid. Andere beschavingen bleven min of meer stabiel. En groei is geen idee van de Verlichting zelf. De idee dat een natie jaarlijks twee tot drie procent groei moet realiseren, is tamelijk recent ontstaan in de context van de twee Wereldoorlogen, de Grote Depressie en de Koude Oorlog.

De idee van groei mag dan wel wortels hebben in het denken van de Verlichting, ze vloeit er niet noodzakelijk rechtstreeks uit voort. De Grieks-Franse filosoof Cornelius Castoriadis, die behoorlijk wat invloed heeft in het Franse ontgroeidebat, legt uit dat de Verlichting twee afzonderlijke projecten belichaamt. Er is de zoektocht naar autonomie, ons recht om onze instellingen ter discussie te stellen en de weigering om waarheden te aanvaarden die aan ons werden overgedragen door de traditie of de goden. Dat we zaken ter discussie stellen is de kern van wat wij onder democratie verstaan. Als tweede project is er de drang naar voortdurende verovering van de natuur en naar expansie, het kapitalistisch project. Het kapitalisme en de onderwerping van de natuur kunnen niet ter discussie gesteld worden, wat toch in strijd is met het ideaal van democratie. Dus terwijl wij gewoonlijk kapitalisme en democratie als een en hetzelfde beschouwen, beweert Castoriadis dat deze twee projecten in wezen niet compatibel zijn.

Ik ben helemaal voorstander van de Verlichting en van het ter discussie stellen van de dingen, ik ben voor rede en reflectie, maar dat hoeft niet vast te hangen aan de drang naar constante groei.

Op velerlei manieren zijn die twee aspecten met elkaar in conflict. Een duidelijk conflict is dat je vandaag groei niet echt in vraag mag stellen. Kijk naar Steven Pinker. Hij is een vermeend aanhanger van de Verlichting en de rede, en wie van ons zijn bewering aanvechten dat de wereld voortdurend verbetert, zijn partijdige, politiek gemotiveerde ideologen. Maar lees zijn boek *Enlightenment Now* en het is een en al ideologie. Toen ik het hoofdstuk las over milieuactivisme, kon ik mijn ogen niet geloven. Aan het begin van dat hoofdstuk worden Paus Franciscus, Naomi Klein en Al Gore op één hoop gegooid met nazi's en ecoterroristen. Hier zie je hoe de verdediging van het kapitalistische systeem in naam van de rede juist helemaal tegen de rede indruist.

De idee dat een natie jaarlijks twee tot drie procent groei moet realiseren, is tamelijk recent ontstaan in de context van de twee Wereldoorlogen, de Grote Depressie en de Koude Oorlog.

Riccardo Mastini: Tim, je hebt gesteld dat de *in abstracto* verdediging van groei kan grenzen aan het religieuze.

Tim Jackson: Een van de projecten van de Verlichting was de idee van sociale vooruitgang, wat bijzonder belangrijk werd door de rationalistische aanval van de Verlichting op de conventionele religie. In een wereld zonder hemel of God moet sociale vooruitgang uitgekeerd worden onder de vorm van een materieel hier en nu. Door over te gaan van een magische naar een onttoverde wereld, werden onze economische structuren almaar belangrijker en werd economie de dominante manier om over sociale vooruitgang na te denken.

De klassieke economen herleidden de visie voor de uitbreiding van sociale vooruitgang — het grootste welzijn voor het grootste aantal — tot een vast systeem dat als financiële stromen werd weergegeven. Geluk en welzijn werden 'vereconomiseerd' en, na de problemen van de Grote Depressie en de Tweede Wereldoorlog, verankerd door middel van de financiële architectuur en het boekhoudkundig kader van het bnp. De heilige eerbied waarmee we vandaag over groei en bnp denken is rechtstreeks aan religie gelinkt, want we hebben immers geen God meer om ons te redden.

Riccardo Mastini: Veel mensen maken zich zorgen dat het aanvechten van economische groei de mensen zal beperken in wat ze zouden kunnen realiseren en dat het enige wat ons in een onttoverde wereld nog rest een verruiming van het wezen mens is. Zouden we niet beter de nadruk leggen op de behoefte aan een andere, een kwalitatieve groei dan ons te verzetten tegen groei?

Tim Jackson: Ik ben het er niet mee oneens dat er behoefte is aan magie. Die kun je deels zien als groei of ontwikkeling op persoonlijk vlak. Maar het is interessant hoe dit geframed wordt als 'kunnen we alstublieft het woord groei te allen koste behouden?' Daar zouden we toch wat sceptischer tegenover mogen staan.

Giorgos Kallis: In het idee van kwalitatieve groei schuilt een ideologie die me veront- rust. Het is een erg westerse manier van hedendaags denken die erop neerkomt niet dat dingen goed, leuk of mooi moeten zijn, maar dat ze voortdurend aan uitbreiding toe zijn. Dit is geen intrinsiek menselijke idee en veel beschavingen voor de onze deelden die opvatting niet. 'Kwalitatieve groei' herhaalt die idee van constante expansie.

'Kwalitatieve groei' herhaalt die idee van constante expansie. De term is zelfs niet eens zinvol want kwaliteit groeit niet.

De term is zelfs niet eens zinvol want kwaliteit groeit niet. Kwaliteit verandert en evolueert, enkel een hoeveelheid kan groeien. Natuurlijk, we willen meer van bepaalde dingen zoals windmolens of stadsparken. Maar 'meer' is niet hetzelfde als 'groei', wat een constante en nooit eindigende expansie betekent aan een bepaalde groeivoet.

Dit idee van altijdjdurende expansie, die uit de economie komt, is tot in ons onderbewuste doorgedrongen. Neem nu het schijnbaar onschuldige begrip 'persoonlijke groei'. In welk zinnig opzicht groeit een mens? Bent u vandaag drie keer beter of vriendelijker dan tien jaar geleden? Uw persoonlijkheid gedijt, ontwikkelt zich, wordt rijper, verandert, maar groeien doet ze niet!

Riccardo Mastini: Ontgroei is deels ontstaan als een kritiek op het economische denken. Giorgos, jij pleit voor radicale ontgroei, en Tim, jij richt je meer op een wereld zonder groei. Wat is het verschil tussen jullie twee invalshoeken?

Tim Jackson: Ik leg de nadruk niet zozeer op 'zonder groei' als wel op 'welvaart zonder groei'. Ik wil welvaart en groei van elkaar losmaken en zeggen dat het twee verschillende dingen zijn. Economische groei kan soms het juiste middel zijn om welvaart te realiseren, maar vandaag zijn we daar al voorbij. Groei heeft limieten bereikt die ons niet door onszelf, niet door God, maar door de realiteit van een eindige planeet en kwetsbare ecosystemen opgelegd worden.

Terwijl ik werkte aan mijn rapport voor de Duurzaamheidscommissie, wat resulteerde in *Welvaart zonder Groei (Prosperity without Growth)*, zag ook de ontgroei-beweging het licht en had ze haar Eerste Internationale Ontgroei-conferentie in Parijs in 2008. Ik ging er naartoe omdat ik een antwoord zocht op wat mij de allermoeilijkste vraag leek, namelijk: hoe laat je een economie functioneren als die niet meer groeit? Ik kon het heel goed vinden met de deelnemers op de conferentie, want we hadden dezelfde visie van een wereld die niet draait om productivisme, output of consumptie, maar om levenskwaliteit, het sociale en het creatieve. Het enige wat ik echter niet vond op die conferentie was een gestructureerde, eventueel zelfs conventionele manier om naar de economie

en haar functioneren te kijken. Voor zover ik weet, heeft de meerderheid in de ontgroeigemeenschap de overtuiging dat we moeten afstappen van economisch denken omdat het onze verbeelding aangetast en ons denken ommuurd heeft door middel van een geïnstitutionaliseerde rationaliteit.

Al kan ik tot op zekere hoogte begrip opbrengen voor die opinie, toch moeten we, om verder te komen, inzicht hebben in de bestaande economische instellingen en ze hervormen. Dit is in wezen een economische taak en ook een complexe, die zich een mooi landschap voor ogen houdt waarin we bevrijd zijn van consumentisme en kapitalisme, maar die eigenlijk de bedoeling heeft om alternatieve structuren te bouwen die ons daarnaartoe voeren zonder dat we afglijden naar een dystopie.

Giorgos Kallis: Het creatieve van de ontgroeigemeenschap is de tegenstrijdige spanning tussen een radicale kritiek op het economisch denken en daarnaast de bereidheid om zich met economische modellen bezig te houden en beleidslijnen voor te stellen. In mijn recentste boek, *Ontgroeï*, probeer ik allebei te doen. Er bestaan heel wat utopische ideeën over hoe een ontgroeïwereld er zou kunnen uitzien en over de tekortkomingen in het economisch redeneren, maar ik leg ook concrete voorstellen op tafel zoals arbeidsduurverkorting. Hier word ik geïnspireerd door André Gorz, die de twee in evenwicht hield, namelijk door *Kritiek op het economisch denken* te schrijven terwijl hij tegelijk met economische argumenten pleitte voor arbeidsduurverkorting.

Ik kan me ook aansluiten bij de term 'zonder groei' in de plaats van 'ontgroeï', naargelang van de context. Toen Research & Degrowth een column publiceerde met tien beleidsvoorstellen voor de Spaanse verkiezingen in 2015, hebben we het niet over 'ontgroeï' gehad maar wel over 'welvaart zonder groei', al waren onze voorstellen niet wezenlijk anders. Politiek gezien is de eerste stap dat we breken met het idee dat een winnende politieke agenda het over economische groei moet hebben. 'Welvaart zonder groei' helpt daarbij. Maar analytisch gezien is de term 'ontgroeï' consequenter. Als we het algemene uitgangspunt van de ecologisch-economisten nemen dat de economie materieel is, zie ik niet in hoe we kunnen volhouden dat een ecologisch duurzame economie, met minder CO₂ en minder materialengebruik, niet eveneens aanzienlijk kleiner zou zijn.

Dat het een tactische zet is om de term 'ontgroeï' niet te gebruiken, daar kan ik wel inkomen, maar het komt niet overeen met de werkelijkheid. Bovendien laat de term 'ontgroeï' zien dat er een conflict bestaat. Als we onder 'zonder groei' verstaan dat we het juiste duurzaamheidsbeleid kunnen uitvoeren en dan maar gewoon afwachten wat er met de groei gebeurt, zal dat niet voldoende zijn. We moeten de ideologie van de groei aanpakken want die gaat niet weg door ze te negeren.

We moeten de ideologie van de groei aanpakken want die gaat niet weg door ze te negeren.

Riccardo Mastini: Tim, ben jij het ermee eens dat op de ene of andere manier ontgroeï noodzakelijk is?

Tim Jackson: Ik beweer niet dat we moeten streven naar een veralgemeende nulgroei-economie. In de armste delen van de wereld zal er groei nodig zijn en dat impliceert

dat er in andere delen een inkrimping moet komen. Het belangrijkste meningsverschil dat ik heb met (of althans met een deel van) de ontgroeigemeenschap is dat ik in mijn afwijzing van een op groei gebaseerde economie niet het economisch denken overboord wil gooien. Ik voel wel mee met de kritiek die zegt dat onze hele wereld en ons taalgebruik door het economisch denken ingepalmd zijn, maar ik zie niet in hoe we daaraan kunnen ontsnappen, omdat we in wezen voor een economische uitdaging staan.

Giorgos Kallis: We moeten de discipline economie niet afschaffen, maar er zijn een aantal valkuilen in het economisch denken. De westerse idee aannemen dat bepaalde normen voor de menselijke ontwikkeling superieur zijn ongeacht de culturele context, houdt een gevaar in. Ik ga akkoord met Tim dat een aantal mensen ten tijde van de Eerste Internationale Ontgroeiconferentie in 2008 de economische theorie ronduit verwierpen, maar dat is nu niet meer het geval. Onze conferenties zijn groter en meer divers geworden. Sommigen concentreren zich op economische modellen, anderen op filosofie en debat. Uiteraard is niet iedereen het met elkaar eens — sommigen denken misschien dat economische modellen de heersende denkpatronen weergeven, anderen dat ze nuttig zijn om praktisch te leren nadenken over hoe het verder moet zonder groei. Het belangrijke is dat de ontgroeigemeenschap zich niet inkapselt of economie of voor mijn part elke andere discipline uitsluit.

Riccardo Mastini: Hoe zit het met het kapitalisme? Kan dat overweg met het einde van de groei?

Giorgos Kallis: Groei is nodig voor de stabiliteit van het kapitalisme, maar dat wil niet zeggen dat je geen kapitalisme zonder groei kunt hebben. Het zou enkel een lelijk kapitalisme zijn. Zonder groei zit je met een kleiner wordende koek die je moet herverdelen. In het kapitalistisch systeem zal die herverdeling wel in het voordeel uitvallen van wie machtiger is. Stagnatie in het kapitalisme leidt naar explosief stijgende schulden, en uiteindelijk tot bezuiniging om de winst veilig te stellen, zoals in Griekenland.

Maar tegelijk ben ik ook niet het type socialist dat er in abstracto voor pleit om het kapitalisme eerst overboord te gooien zodat er dan iets beters in de plaats kan komen. We moeten met duidelijke voorstellen een impuls geven aan hervormingen vanaf het punt waar we nu staan. Natuurlijk, als alle hervormingen die wij voorstaan uitgevoerd werden, dan zou een systeem dat aan zulke hervormingen onderdak kan bieden, in geen enkele betekenis van het woord kapitalistisch zijn.

Riccardo Mastini: Kun jij je een welvarend, duurzaam, rechtvaardig en toch kapitalistisch systeem voorstellen?

Tim Jackson: Kapitalisme gaat over bezit. In onze huidige vorm van het kapitalisme is bezit ongelijk verdeeld. Gekoppeld aan winststreven als motief, laat het een expansietendens ontstaan met alle daarbijkomende milieuschade en groeiende ongelijkheid. Als je kapitalisme enkel definieert als expansie, waarvan we weten dat die uiteindelijk de planeet zal verwoesten, dan moeten we er inderdaad van af. Ik denk echter dat de echte vraag gaat over sociale ongelijkheid. Kan het kapitalistisch model, vooral in een krimpende economie of een met een tragere groei, een herverdeling realiseren om een rechtvaardiger en meer duurzame toekomst mogelijk te maken? Op dit moment

werken de instellingen van het kapitalisme dat fundamenteel tegen. De verdeling van middelen zit scheef. De politiek van het bezit zit scheef. Aan de rechten van de arbeiders wordt minder belang gehecht dan aan die van de kapitaalbezitters. Als alles zo scheef blijft, dan is het duidelijk dat we niet èn een rechtvaardige maatschappij èn een krimpende economie voor elkaar krijgen.

Hoeveel zou er aan het kapitalisme moeten veranderen? In ieder geval moet er iets aan het patroon van bezit veranderen, er moet een betere verdeling zijn en meer rechten voor de arbeiders. De vuistregel die zegt dat loonstijging samenhangt met stijgende arbeidsproductiviteit moeten we dan loslaten omdat er misschien geen stijgende arbeidsproductiviteit meer is. Dit zou een fundamentele verandering betekenen van het sociaal contract zoals een bepaalde vorm van kapitalisme het de laatste veertig jaar omschreven heeft.

Bio

Riccardo Mastini is PhD-student Ecologische economie en Politieke Ecologie aan het Instituut voor Milieuwetenschappen van de Autonome Universiteit van Barcelona.

Deze tekst is een vertaling van het oorspronkelijk in het Engels verschenen interview in de *Green European Journal*, oktober 2018. Met dank aan Magda Brijssinck voor de vertaling.

Noten

1. <https://www.postgrowth2018.eu>.
2. Beide boeken zijn nog verkrijgbaar bij Denktank Oikos, alle info op de website Oikos.be.